

**«ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ
ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАСЫ:
ЗЕРТТЕУ, ТҮСІНДІРУ ЖӘНЕ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ»**

атты «XII Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

17–18 сәуір, 2020 жыл

PROCEEDINGS
of International Scientific and Methodical Conference
«XII Orazbayev Readings» on the theme
**«THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF ANCIENT AND
TRADITIONAL SOCIETIES OF CENTRAL ASIA:
PROBLEMS OF STUDY, INTERPRETATION AND PRESERVATION»**

17–18 April, 2020

**«ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАСЫ:
ЗЕРТТЕУ, ТҮСІНДІРУ ЖӘНЕ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ»**
атты «XII Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ СПОРТ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ И СПОРТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ОРТАЛЫҚ МУЗЕЙІ
«ТАҢБАЛЫ» ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЖӘНЕ ТАБИҒИ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОРЫҚ-МУЗЕЙІ
«ЕСІК» МЕМЛЕКЕТТІК ТАРИХИ-МӘДЕНИ ҚОРЫҚ-МУЗЕЙІ

«ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАРЫНЫҢ ТАРИХИ-
МӘДЕНИ МҰРАСЫ: ЗЕРТТЕУ, ТҮСІНДІРУ ЖӘНЕ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ» атты
«XII Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

17–18 сәуір, 2020 жыл

PROCEEDINGS
of International Scientific and Methodical Conference
«XII Orazbayev Readings» on the theme
«THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF ANCIENT AND TRADITIONAL
SOCIETIES OF CENTRAL ASIA: PROBLEMS OF STUDY, INTERPRETATION AND
PRESERVATION»

17–18 April, 2020

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-методической конференции
«XII Оразбаевские чтения» по теме
«ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ДРЕВНИХ И ТРАДИЦИОННЫХ ОБЩЕСТВ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ, ИНТЕРПРЕТАЦИИ И СОХРАНЕНИЯ»

17–18 мая, 2020 г.

Алматы
«Қазақ университеті»
2020

Редакция алқасының төрағасы

Ғ.М. Мұтанов – техника ғылымдарының докторы, академик,
эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры

Редакциялық алқа:

Т.С. Рамазанов – эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ғылыми-инновациялық жұмысы жөніндегі проректоры, ф.-м.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі; **Нұрсан Әлімбай** – Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейінің директоры, профессор; **М.С. Ноғайбаева** – эл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың тарих, археология және этнология факультетінің деканы, т.ғ.к., доцент; **Ә.Т. Төлеубаев** – т.ғ.д., эл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың археология, этнология және музеология кафедрасының профессоры; **Ғ.Қ. Омаров** – эл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың археология, этнология және музеология кафедрасының доценті; **Ғ. Теміртон** – PhD, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейі директорының орынбасары; **Г.Р. Мұхтарова** – «Есік» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейін директоры; **М.О. Амирғалиев** – «Таңбалы» тарихи-мәдени және табиғи мемлекеттік қорық-музейінің директоры.

Жауапты редактор

Р.С. Жуматаев – PhD, эл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Археология, этнология және музеология кафедрасының меңгерушісі

Құрастырушы

Б.Б. Бесетаев, А.Е. Ергабылов

«Орталық Азияның ежелгі және дәстүрлі қоғамдарының тарихи-мәдени мұрасы: зерттеу, түсіндіру және сақтау мәселелері» атты «XII Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары / Жауапты ред. Р.С. Жуматаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 530 б.

ISBN 978-601-04-4727-1

«XII Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдарының жинағына Қазақстан және іргелес өңірлердің археологиясы мен этнологиясының, музей ісінің бүгінгі күнгі өзекті мәселелеріне арналған зерттеулер енген. Материалдар жинағы археологтарға, этнологтарға, тарихшыларға және қалың көпшілікке арналған.

В сборник материалов международной научно-методической конференции «XII Оразбаевские чтения» вошли актуальные исследования, посвященные современным проблемам археологии, этнологии музеологии Казахстана и сопредельных регионов. Материалы сборника предназначены археологам, этнологам, историкам и широкой общественности.

© Эл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2020

ISBN 978-601-04-4727-1

Утубаев Ж.Р., Болелов С.Б. Новые археологические открытия в низовьях Сырдарьи // Вестник Кемеровского государственного университета. 2016. № 1 (65). Т. 4. С. 56-63.

Цалкин В.И. Фауна античного и раннесредневекового Хорезма (по материалам раскопок С.П. Толстова) // Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции (1945-1948). М.: Издательство АН СССР, 1952. С. 213-244.

Шагирбаев М.С., Утубаев Ж.Р. Жануар асықтарының археозоологиялық зерттелуі (Бәбіш мола қаласының материалдары бойынша) // Қазақстан археологиясы. 2019. № 4 (6). 79-116 бб.

Шевченко А.И. К истории домашних животных Южного Туркменистана // Труды Южно-Туркменистанской археологической комплексной экспедиции (ТЮТАКЭ). Т.Х. Ашхабад. 1961. С. 464-477.

Zh.R. Utubaev, M.S. Shagirbaev

**ABOUT THE HOOK MADE OF RUDIMENTARY BONE KULAN
(based on osteological materials from Babish Mola-7)**

The article analyzes the rudimentary bone found in the potters' settlement in the Babish Molla complex. Archaeozoological analysis showed that the bones belong to the kulan (*Equus hemionus*). There is speculation that the treated bone instrument may be a weaving hook. Also, the issues of detecting the remains of Kulan in archaeological sites and their faunal habitat are considered.

А.А. Бисембаев¹, А.И. Хаванский¹, А.Б. Уразова², Р.Ж. Жанұзақ³

¹ *Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты
Ақтөбе қ., Алматы қ., Қазақстан*

E-mail: abissembaev@mail.ru; arkaim01@yandex.by

² *Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі,
Ақтөбе қ., Қазақстан*

E-mail: urazova-asel@mail.ru

³ *ФГБОУ ВО «Самарский государственный
социально-педагогический университет»*

Самара қ., Ресей

E-mail: rzhanzak04@gmail.com

**ЕЛЕК ӨЗЕНІНІҢ ОРТА АҒЫСЫНДА ОРНАЛАСҚАН ЕРТЕ КӨШПЕНДІЛЕР
ЕСКЕРТКІШТЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ
(нәтижелері мен перспективалары)***

2015 жылдан бастап Елек өзенінің орта ағысы бойында орналасқан ерте көшпенділер дәуіріне жататын апаттық жағдайдағы ескерткіштерді зерттеу жұмыстары жүргізілуде. Бұл нысандар ХХ ғасырдың 70-80 жылдары анықталса да, ауыл шаруашылық жұмыстарының, соның ішінде, жыл сайынғы жер жырту науқанынан зардап шегіп, бастапқы кейпі мен көлемін жоғалтуда.

Бұл уақытқа дейін мақала авторлары 2015-2017 жылдары Шпаки II, Қайыңбұлақ II, Құраша I ескерткіштерінде зерттеу жұмыстарын жүргізіп, анықталған ерекше жерлеу салты, құрал-саймандар кешені жөніндегі мәліметтерді ғылыми айналымға енгізген болатын (Бисембаев, Мамедов, Дуйсенғали, 2018, с.102-123; Бисембаев, Ахатов, Мамедов, 2018, с.28-41). Сол кезде зерттеу тобы өзіндік ерекшеліктері бар ескерткіштердің Елек локальды аумағында көптеп шоғырлануына аса мән беріп, бұл аймақтың өзгешелігін атап өтті. Ескерткіштердің көптеп шоғырлануы мұндағы табиғи-географиялық жағдайлармен тікелей байланысты. Елек өзені меридиан бойымен ағып өтеді, әрі Жайық өзенінің негізгі сол жақ саласы болып табылады. Сондықтан да Елек өзенінің бойы солтүстіктен оңтүстікке қарай көшіп-қонуға өте қолайлы. Өзеннің орта ағысы Аралмаңы-Мұғалжар өңірімен, Батыс Қазақстанның шығыс бөлігімен өтеді. Електің мұндағы оң және сол салалары мал өсіруші ірі тайпалардың шаруашылығын сумен қамтамасыз еткен (Бисембаев, Мамедов, Дуйсенғали 2015, с. 180-181). Ақтөбе облысының территориясын географиялық тұрғыдан «Аралмаңы-Мұғалжар өңірі» деп атауға болады. Батыс Қазақстанның территориясы өте ауқымды, әрі онда бірнеше ірі табиғи-географиялық зоналар орналасқан. Жайық бойындағы орманды-даладан бастап, Солтүстік Арал маңы

* Мақала BR05236565 «Археологиялық деректер негізіндегі тас ғасырынан бастап, этнографиялық кезеңге дейінгі Қазақстан тұрғындарының мәдениеті» атты бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру жобасының аясында орындалды.

құмдарына дейінгі аумақтағы әр-түрлі кезең ескерткіштерін, соның ішінде, ерте темір дәуіріне жататын нысандарды табиғи-географиялық аудандарға бөліп қарастырған жөн.

Қарастырылып отырған өңірдің табиғи-географиялық ерекшеліктері ерте көшпенділер дәуіріне жататын ескерткіштердің санына, құрылымы мен өзгешеліктеріне үлкен әсер еткен. Табиғаттық-климаттық жағдайлар тұрғындардың шаруашылық ісіне ықпал етіп, кез-келген көшпелі қоғамның экономикалық негізін құрайтын көшпелі-жайылымдық жүйенің қалыптасуына түрткі болды (Акишев, 1972, с.31). Мысалы, Жайық өзенінің сол жағалауын мекендеген көшпелілер арасында б.з.д. VI-IV ғғ. ірі тайпалар одағы құрылды. Бұл бірлестікті құрушы топ өздерінің мекені ретінде негізгі артерияның орта ағысы, ең ірі сол жақ саласының жағалауларын таңдаған. Оған Қырық Оба, Лебедевка, Покровка және т.б. кешендер дәлел бола алады. Бұл мәселені Елек өзенінің бойында жүргізілген бастапқы зерттеулерде-ақ К.Ф. Смирнов атап өтті (Смирнов, 1975).

Көшпелі мал шаруашылығының жергілікті түрлерін дамыту үшін су жүйелерінің маңыздылығы орасан зор. Өйткені су көздері көшпелі мал шаруашылығының қажеттіліктерін толық цикл бойы қамтамасыз етуі тиіс. Сонымен қатар, өсімдік жабынындағы биомасса мөлшері де мал шаруашылығының өсу динамикасына, демографиялық аспектіге (көшпелі топтардың бытыраңқы немесе шоғырлана орналасуы) тікелей әсер етеді. Өсімдіктер, олардың таралуы горизонталды және вертикалды зоналық заңына тәуелді. Аралмаңы-Мұғалжар өңірінің өсімдік жабыны төрт түрлі аймақтың элементтерінен құралады. Жайық өзенінің бойында аздап орманды далалар кездеседі. Одан кейін нағыз далалық белдеу басталады, ал өңірдің орта бөлігінде шөл далалар мен жартылай шөлдер кездеседі. Өңірдің оңтүстік бөлігі шөл аймағында орналасқан. Климаттың құрғақшылығы мен континенттілігі солтүстіктен оңтүстікке және батыстан шығысқа қарай күшейе түседі, бұл жағдай өсімдіктердің өсуіне әсер етеді. Өсімдік жабынының деңгейі өз кезегінде мал санына қажетті жем-шөп қорына, сәйкесінше, сол мекендегі тұрғындардың да санына өз ықпалын тигізеді. Адамның ауыр әрі қиын жағдайларға бейімделуінің нәтижесінде қоршаған ортаға сәйкес келетін жоғары деңгейдегі тиімді экономика құрылды. Нәтижесінде б.з.д. I мыңж. ортасында тұрғындар санының өсуі байқалады. Жайық өзенінің сол жағалауы бойындағы ерте көшпелілердің ескерткіштері саны жағынан мұндағы басқа дәуір ескерткіштерінен басым түседі. Ерте көшпелілер дәуіріне жататын ескерткіштер негізінен биік төбелерде, екінші жайылма үсті террасаларында, үстірт тәрізді тауларда орналасқан. Бұл дәуірдің археологиялық ескерткіштері бір-екі қорғаннан немесе жүздеген обалардан тұратын кешендерді құрайды. Зерттелініп отырған локалды аудандардың ішінде элитарлы ескерткіштер тобы бар. Олар сәйкесінше тайпалық топтарды біріктіруші ұжымдарға тиесілі болып табылады.

Бұл тұрғыда «Родники» АҚ-ның егін алқабында орналасқан Бесоба қорымы мысал бола алады. Локалды ықшам аумақтың жетекші топтарынан қалған бұл обалардың өлшемдері бастапқы уақытта үлкен болған. Алайда, қазіргі кезге дейін жалғасып жатқан жер жырту жұмыстары қорғандардың бастапқы кейпін жоғалтуда. 2018 жылдың далалық маусымы кезінде №№3,8,9 қорғандар зерттелді. Бесоба бейіті Ақтөбе облысы Мәртөк ауданы Родниковка ауылынан солтүстікке қарай, Елек өзенінің оң жағасы бойында, Қиялыбөрте өзенінің бастауынан оңтүстікке, ал Терісбұтақтан солтүстікке қарай жерде орналасқан. Бейіттегі кейбір нысандар 1977 және 1986 жылдары зерттеліп, ескерткіш жөніндегі алғашқы мәліметтер анықталған (Китов, Мамедов, 2014, с.14-15). Ал ескерткіштің өзін алғаш рет С.П.Баннов XX ғасырдың басында тіркеуге алған.

№8 қорғанның диаметрі 48 м. Ұзақ жылдар бойы ескерткіш үстімен жер жырту жұмыстары жүргізілсе де, бұл қорғанның биіктігі 2 м биіктікті сақтап қалған. Мұның өзі қорғанды тұрғызуда біраз күш жұмсалғандығын және мұнда жерленген адамдардың элитарлық топқа жатқандығын білдіреді. Қорғанды зерттеу барысында үш траншея қазылып, Б – Ш бағытындағы стратиграфиялық профильдер қалдырылды. Қорған үйіндісінің батыс бөлігінен жерленген жылқы сүйектері табылды. Оңтүстік-шығыс бөліктен ұсақ және ірі қара малдың сүйектері, сонымен қатар, акинақтың ерекше үлгісі анықталды. Солтүстік бөлікте жылқы сүйектерінен бөлек екіқұрамды темір ауыздық табылды.

Қорғанның орталық бөлігінде ағаштан «помост» жасақталған. Оның диаметрі 17-18 м, үстіне бор себілген. Помост үстінен №1 жерлеу орны тазартылды. Онда оңтүстік бағытымен жерленген үш адамның сүйектері (Сур.1, 1-2), деформацияланған үш қазан, акинактар, жебе ұштары, айна, қыш ыдыс сынықтары, ірі найзаның ұшы, алтын жұқалтырмен жалатылған темір оқсауыт, екінші жерленген адамның сол қолындағы шынашақтан алтын сақина анықталды (Сур.2, 1-3). Екінші жерлеу орны помост астында, қорған ортасынан оңтүстік-батысқа қарай орналасқан. №3 жерлеу орны басқаларынан өзгеше, өйткені мұндағы адам батыс бағытымен, терең әрі көлемді катакомбада жерленген. Б – Ш бағытымен жасақталған жерлеу орнының кіреберіс «дромосы» С – О бойымен перпендикуляр орналасқан және де онда қабірге түсетін саты жасалған. Қабірден аяқшалары қасқырдың басы түрінде

жасалған дөңгелек пішіндегі құрбандық тас, жебе ұштары, ірі қола айна, балгерлік тастар анықталды (Сур. 3).

1-сурет. Бесоба бейіті, № 8 қорған, 1-жерлеу орны: 1 – Орталық траншеядағы оңтүстік бағытымен жасалған және қазан табылған жерлеу орны; 2 – Орталық траншеядағы найза және қазан табылған №2 жерлеу орны

№3 қорған бейіттегі ең үлкен нысанның қасында орналасқан. Жер жырту жұмыстарынан кейінгі сақталған биіктігі 20 см, диаметрі 24 м. Қорғанның үйіндісінен жылқы сүйектері және темір мен қоладан жасалған ат әбзелдері табылды. Қорғанның орталық бөлігінен кеміргіштердің індері көп

кездеседі. Кеміргіштер жерлеу орындарын бұзып, ондағы заттарды қабірдің үстіне қарай тасып тастаған. 1 және 3-қабірдегі адамдар оңтүстік бағытымен жерленген. Жерлеу орнындарынан екі аяқты құрбандық тас, сабының басы зооморфты түрде жасалған акинак, айналар, жебе ұштары және қыш ыдыс сынықтары табылды. 1-қабірден зооморфтық түрдегі қоладан жасалған бес салпыншақ анықталды. Олардың өлшемдері 3,5 x 2,5 x 1,5 см шамасында. Салпыншақтар горизонтальды және вертикальды кеңістіктердегі екі жануардың қосындысынан жасалған. Бір жағынан басы артқа қайырылған әрі құйрығы бар грифон бейнеленсе, екінші жағынан тасбақа (сарышаян, кесіртке?) бейнесі көрініс тапқан. Бұған ұқсас бұйымдар авторларға белгісіз.

1

2

3

2-сурет. Бесоба бейіті, № 8 қорған, 1-2 қабір. Орталық траншея: 1 – Қоладан жасалған қазан; 2 – Темір найзаның ұшы; 3 – Алтынмен жалатылған темір оқсауыт

Бейіттің оңтүстік-шығыс бөлігінде орналасқан №9 қорғанның қабір шұңқырлары болмады. Бұл нысан ғұрыптық мақсаттарда қолданылған болуы мүмкін. Оған қорғанның өртенген топырағы, табылған күл мен шоқ қалдықтары дәлел бола алады. Бастапқы өлшемдері №3 қорғанға ұқсас, бірақ үйіндісі биіктеу, 0,3 м құрады.

Б.з.д. VI-V ғғ. жататын табылған бұйымдар кешені, соның ішінде, құрбандық тастар, акинактар, жебе ұштары, қоладан жасалған қазандар және ат әбзелдері, айналар мен қыш ыдыстар, адамдардың батыс және оңтүстік бағытымен жерленуі сынды мәліметтер Елек локалды ауданының осы уақытқа тиесілі ескерткіштер базасын толықтыра түседі.

Бесоба бейіті 2015-2017 жж. Елек өзенінің орта ағысы бойындағы зерттелген, әрі б.з.д. I мыңж. ортасы – екінші жарт. жататын ескерткіштердің ішінде маңызды орын алады. Бұл ескерткішке

орналасуы мен топографиялық жағдайына байланысты Шпаки II бейіті ұқсас. Шпаки II бейітінің орталық бөлігінде орналасқан №3 қорғанды зерттеу барысында жаңа әдістер қолданылған болатын. Қорғанның үйіндісі жер жырту жұмыстарының зардап шегіп, диаметрі 22 м, биіктігі 1 метрге жуық болған еді. Нысанды зерттеу барысында материалдарды тіркеу және үшөлшемді модель жасау әдістері қолданылды. Қорғанның ішіндегі құрылыс элементтерін сақтап қалу үшін алдын-ала үйіндінің периметрі бойынша радиалды шурфтар қазылды (Бисембаев, Дуйсенгали, Мамедов, 2017, с.110-112; Дуйсенгали, Бисембаев, Мамедов, 2017, с. 38-43). Құраша I және Қайыңбұлақ II бейіті территориялық тұрғыдан алшақта орналасқан. Дегенмен де бұл нысандар Елек өзенінің орта ағысы бойындағы ескерткіштерге жатады (Бисембаев, Бидагулов, Амелин, 2016, с.134-137).

3-сурет. Бесоба бейіті, № 8 қорған, 3-қабір

Жоғарыда келтірілген мәліметтер бойынша келесідей қорытындылар жасауға болады. Батыс Қазақстан территориясының ауқымдылығына байланысты өңірдің өз ішін бірнеше аудандарға бөлген дұрыс. Қарастырылып отырған өңірдегі ерте көшпелілер ескерткіштерін локализациялау мен картографиялау жұмыстары Жайықтың сол жағалауындағы дала өзендерінің алқабына қатысты ықшам аудандарды жүйелеуге мүмкіндік береді. Келешекте зерттеу жұмыстары Елек, Темір-Жем-Сағыз, Ор-Ырғыз, және Ойыл-Қобда сынды ірі ықшам-аудандарының арасындағы салыстырмалы талдауға бағытталады. Бұл аумақ тұтастай алғанда Арал маңы-Мұғалжар өңіріне жатады. Анықталған нысандарды, қазылған ескерткіштерді жалпы талдау нәтижесінде аталған ықшам аудандардың аумағынан ескерткіштердің элитарлы тобын бөліп шығаруға болады. Оған ескерткіштерден табылған бағалы және импорттық бұйымдар, құрбандық тастар түріндегі ғұрыптық бұйымдар және ауқымды қару-жарақ кешені, сонымен қатар, жерлеу салтының (қорған үйіндісінің, қабір шұңқырының өлшемдері және т.б.) ерекшеліктері негіз болады.

Табиғи-географиялық факторлар ерте темір дәуірінің көшпелі тұрғындарына тиесілі ескерткіштердің орналасуына, санына және ерекшеліктеріне әсер етті. Осыған байланысты ескерткіштерді бір өңірдің ішіндегі басқа да локалды аудандардың ескерткіштерімен салыстыруға, яғни материалдық мәдениет пен жерлеу рәсімінің негізгі элементтері бойынша ішкі корреляция жасауға болады. Сонымен қатар, Оңтүстік Орал маңы, Төменгі Еділ бойы, Оңтүстік Арал маңы, Орталық және Солтүстік Қазақстан секілді сыртқы өңірлердің материалдарымен салыстырмалы талдау жасау мүмкіндігі пайда болады. Б.з.д. I мыңж. ортасы – екінші жарт. бастапқы кезеңі аралығындағы ерте көшпелілердің Електегі тобы Батыс Қазақстанның шығыс бөлігіндегі, яғни Арал маңы-Мұғалжар өңіріндегі тайпалық одақтардың біріктіруші, жетекші орталығына айналды. Авторлар соңғы жылдары

осы ескерткіштерде жүргізген зерттеулерінің нәтижесінде осындай тұжырымдарға келген болатын. Алдағы уақытта материалдардың жинақталуы барлық мәліметтерді жүйелеп, жаңа деңгейдегі қорытындылар жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

Акишев К.А. К проблеме происхождения номадизма в аридной зоне древнего Казахстана //Поиски и раскопки в Казахстане. Алма-Ата: «Наука», 1972. С. 31-46.

Бисембаев А.А., Мамедов А.М., Дуйсенгали М.Н. Характеристика условий левобережья Урала как экониши кочевого населения второй половины I тыс. до н.э. // Степи Северной Евразии: материалы VII Международного симпозиума / Под науч. ред. А.А. Чибилева. Оренбург: ИС УрО РАН, Печатный дом «Димур», 2015. С. 180-181.

Бисембаев А.А., Бидагулов Н.Т., Амелин В.А., Баиров Н.М., Уразова А.Б. Некоторые итоги исследований в Приаральско-Мугалжарском регионе в 2015 году // Материалы V Международной конференции «Кадырбаевские чтения-2016» (6-7 октября 2016 года). Актөбе, 2016. С. 134-137.

Бисембаев А.А., Дуйсенгали М.Н., Мамедов А.М., Баиров Н.М., Амелин В.А., Бидагулов Н.Т., Фоменко А.С. Попытка применения фотограмметрии в качестве археологического метода фиксации при исследовании памятника ранних кочевников Шпаки II // Материалы международной научно-методической конференции «XI Оразбаевские чтения» по теме «Современные методы и подходы в изучении историко-культурного наследия Казахстана и сопредельных стран» приуроченной к 95-летию А.М. Оразбаева. Ч. I. Алматы: «Қазақ университеті», 2017. С. 110-112.

Бисембаев А.А., Ахатов Г.А., Мамедов А.М., Дуйсенгали М.Н., Амелин В.А., Бидагулов Н.Т., Уразова А.Б., Жанузак Р.Ж. Исследование памятников ранних кочевников Приаральско-Мугалжарского региона в 2015-2017 гг. // Маргулановские чтения-2018. Духовная модернизация и археологическое наследие. Сб. матер. межд. науч.-практ. конф. Алматы-Актөбе, 2018. С. 28-41.

Бисембаев А.А., Мамедов А.М., Дуйсенгали М.Н., Баиров Н.М., Амелин В.А., Бидагулов Н.Т., Уразова А.Б. Новые памятники ранних кочевников Илекского локального микрорайона // Мир Большого Алтая. 2018. № 4 (1). С.102-123.

Дуйсенгали М.Н., Бисембаев А.А., Мамедов А.М. Новые памятники ранних кочевников Илекского локального микрорайона (предварительное сообщение) // Этнические взаимодействия на Южном Урале. Сарматы и их окружение. Матер. VII Всероссийской (с межд. уч.) науч.конф. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2017. С. 38-43.

Китов Е.П., Мамедов А.М. Кочевое население Западного Казахстана в раннем железном веке. Астана: Издательская группа ФИА им.А.Х.Маргулана в г.Астана, 2014. 352 с.

Смирнов К.Ф. Сарматы на Илеке. М.: «Наука», 1975. 176 с.

A. Bissembayev, A. Khavansky, A. Urazova, R. Zhanuzak

Research of monuments of early nomads of the average Ilek (some results and prospects)

The article is devoted to the latest research of monuments of early nomads of the Ilek local micro district of the Aral-Mugalzhar region, the eastern half of Western Kazakhstan. The mounds undergone significant anthropogenic impact and were under threat of destruction were studied. The natural and geographical aspects of Western Kazakhstan are the determining factors in the distribution of monuments of the early Iron Age, which are the most numerous in the region. The materials obtained in the study of the Besoba burial ground – stone altars, gold objects, a weapon complex, mark the belonging of this territory in the middle of the 1st millennium BC the dominant group of nomads, who chose to live the most comfortable ecologic recess. New materials allow filling certain gaps in the history of the population of the early Iron Age of Western Kazakhstan. The results of the earlier field work on the Shpaki II Kaiynbulak II, Kurasha I burial grounds show the hierarchism of the nomadic society of the middle of I millennium BC.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС БАЯНДАМАЛАРЫ

Алимбай Нұрсан. К проблеме совпадения рода и общины у казахов-кочевников (семипоклоленная экзогамная структура «ЖЕТІАТА» как община-социум)	3
Омаров Г.К., Бесетаев Б.Б. Краткое сообщение о результатах раскопок в Курчумском районе ВКО в 2019 г.	20
Дашковский П.К. Исследование двух курганов скифской эпохи в центральной части могильника Чинета-II в Северо-Западном Алтае	24
Кепин Д.В. Развитие археологического музееведения и памятниковедения в Украине	29
Қалыш А.Б. Каракалпаки Казахстана по материалам Всесоюзной переписи населения 1926 года	38
Нуржанов А.А. Научно-исследовательская деятельность Туркестанской археологической экспедиции (ТАЭ)	41

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ ЖӘНЕ ЕУАЗИЯ АРХЕОЛОГИЯСЫ

Мерц И.В., Мерц В.К., Шакенов С.Т. Могильник Сапа – первый памятник афанасьевской культуры в Тарбагатае (первые результаты исследований)	47
Горячев А.А., Сараев В.В., Чернов М.А. Каменный инвентарь поселений эпохи бронзы Жетысу	52
Айтқұл Х.А., Ерсариев А.М., Стамкулова Г.А. Орталық Қазақстанның қола дәуірі тас еңбек құралдары (ҚР МОМ археология қоры негізінде)	63
Бедельбаева М.В. Изображения палиценосцев в наскальном искусстве Казахстана и археологические параллели	71
Каримова Д.О. Племена бронзового века Южного Таджикистана	78
Усманова Э.Р., Алтынбекова Э.К., Крупа Т.Н., Бубновене О.Д., Лукашов В.Н., Лукашова Е.С. Реконструкция костюма как способ представления культурного кода Великой степи в фестивале «Древних технологий и культурных коммуникаций «Desht-Thor» имени Тура Хейердала	83
Константинов Н.А. Перспективы повторного исследования объектов скифского времени Алтая (по материалам работ на Пазырыке)	92
Ямаева Е.Е. Наскальные рисунки в пазырыкской культуре Горного Алтая: к постановке проблемы формирования системы тамговых знаков тюрков	97
Tulegenov T.Zh., Kurbanali J. Funeral features of the saka of southeastern Zhetysu on the example of the Ornek burial ground	101
Сиздиқов Б.С., Жетібаев К.М., Гурсой М., Бахтыбаев М.М. Мыңтөбе қорымында жүргізілген археологиялық зерттеу жұмыстарының нәтижесі	105
Утубаев Ж.Р., Торезанова Н.Ж., Суюндикова М.К., Майданбекова М.М. Новые памятники Чирикратского оазиса	113
Утубаев Ж.Р., Шағирбаев М.С. Құланның рудимент сүйегінен істелген ілмек туралы	118
Бисембаев А.А., Хаванский А.И., Уразова А.Б., Жанұзақ Р.Ж. Елек өзенінің орта ағысында орналасқан ерте көшпенділер ескерткіштерінің зерттелуі (нәтижелері мен перспективалары)	123
Бисембаев А.А., Қуандық С.Р., Сарсенов Ш. Курган раннего железного века Бирлик I	129
Бисембаев А.А., Байымбетова Н., Болатова Г. Погребальный обряд сарматов Западного Казахстана (история исследований, некоторые аспекты, общая характеристика)	134
Мякишева О.А. Комплекс снаряжения средневекового кочевника из Восточного Казахстана (материалы археологического фонда ЦГМ РК)	140
Касенова А.Д. Первые источники об изваяниях Сарыарки в работах путешественников и ученых XIX – первой половины XX в.	147
Есбай С. Оғыз тайпаларының этникалық тарихы: тарихнамалық талдау	152
Тажекеев А.А., Алибай Б.Е. Керамический материал с городищ Сортобе 1 и 2 за полевой сезон 2019 г.	159
Бермаханова А.Б., Бегалиев О.Ж. Қошқар бейнесінің культтік мәні	164
	166

Жүнісханов А.С. Моңғол кезеңі бойынша Семейдің Ертіс өңірінен табылған жаңа археологиялық деректер	168
Арынов Қ.С., Бахтыбаев М.М., Мургабаев С.С., Жетібаев К.М. 2019 жылы Сығанақ қалашығында жүргізілген археологиялық зерттеулер	177
Айтқұл Х.А. Средневековые города Великой степи	
Ақымбек Е.Ш., Шагирбаев М.С. 2019 жылы Жетісу өлкесіндегі ортағасырлық ескерткіштерге (төрткүлдерге) жүргізілген зерттеу жұмыстары	181
Елеуов М., Талеев Д., Есенов С., Молдахмет А. Ежелгі Күлтөбе қаласы мен Мыңтөбе қорымында 2017-2018 жылдары жүргізілген зерттеу жұмыстары	195
Талеев Д.Ә., Ержигитова А., Шағырбаев М.С. Ежелгі Сауран (Қаратөбе) қаласының остеологиялық материалдары	201 209
Ахмедов Ж.З. Ахсикент – уникальный памятник Ферганской долины	211
Бахтыбаев М.М. Қазалы уезінің археологиялық ескерткіштерінің зерттелуі	
Петров П.Н., Белтенов Ж.М. Важные особенности монетного дела и денежного обращения Параба в правление чагатаидского хана Тармаширина	217
Джафарова Э.Б. Истоки археологических исследований в Азербайджане (по данным «Общества обследования и изучения Азербайджана»)	221
Амиров Е.Ш., Ихсанова Ж.Ы., Сейткалиев М.К. Проблемы типологии и пространственного распределения историко-культурного наследия Казахстана (статистический обзор)	225

ЭТНОГРАФИЯ ҒЫЛЫМЫНДАҒЫ ЖАҢАШЫЛДЫҚ ЖӘНЕ ДӘСТҮР

Mustafa Aksoy. Yesevi Türbesi'nin Yurt (Boz Üy, Keçe Çadır) Geleneğiyle İlişkisi	229
Әжіғали С.Е., Әшім Б.Ә. XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басындағы Ақтөбе облысы мешіттерінің ерекшеліктері: 2019 жылғы Батыс Қазақстан кешенді этноархеологиялық экспедициясының кейбір нәтижелерінен	233
Калыш А.Б., Тәлім А.Т. Қарақалпақтардың келін түсіру салты	241
Арынова Д.С. Құстың образы бейнеленген музей жәдірлері жайлы зерттеу	244
Атыгаев Н.А. О некоторых символах власти (трон и корона: от Монгольской империи к Казахскому ханству)	247
Ахметжан Қ.С. Қабанбай батырдың шарайнасы	261
Батырева К. Традиционный костюм как ресурс развития экологического дизайна	269
Воронин Д.В. Историко-культурные процессы в Казахстане в конце XIX-первой половине 1930-х гг.	272
Ерболатов Қ.С. Қазалы аудандық тарихи-өлкетану музейінің қорында сақталған зергерлік бұйымдар топтамасы	282
Бергенова А.Ж. Казахская традиция почитания святых (аулие)	290
Бергенова А.Ж. Праздничная исламская обрядность	293
Ескекбаев Д. Қазақ және башқұрт халықтарының тарихи этнографиялық байланыстары	296
Зәкіржанқызы Г. Шыңжаң өлкесі Текес ауданындағы жер аттарының мәдени мәні туралы	301
Кадир Шахин. Исторические взгляды на название и значение «Сырдарьи»	303
Медведев В.В. Этнологический мониторинг студенчества: идентичности и практики современности	307
Муканова Г.К. История культуры и Великая степь: междисциплинарный принцип фарабиеведения	313
Нургожина Б.Е. Ювелирное искусство Казахстана. Полудрагоценный камень как апотропейный элемент	317
Тохтабаева Ш.Ж., Сагандыкова Н.Ж., Каримова Р.У. Интерпретация этиологии культурных параллелей	320
Тұрсынтайқызы А. Іле өңіріндегі жер аттары туралы	326
Тұяқбаев М.Қ. Қаратаудың күнгей бетінің топонимиясы	328
Шәйкен Ж.А. Қазақтың дәстүрлі тұрғын үй құрылысы хақында	334
Уәли Н. Дала малшылығының эко-биотехнологиялық кейбір қырлары	339
Уәли Н. «Аттың сыны» Абайды қайта оқығанда	345
Ахметжан Қ.С. Көшпелі қазақ қоғамындағы сауға институтының ерекшеліктері	349
Шойбеков Р.Н. Келін түсіруге байланысты салт-дәстүрлер	355

Шойбеков Р.Н. Көзге және көз тиюге байланысты байырғы ұғым-түсініктер 367

МУЗЕЙ ІСІ ЖӘНЕ МӘДЕНИ МҰРА

Агелеуова С.Е. Современные формы и направления рекламно-информационной работы (из опыта Центрального государственного музея Республики Казахстан)	367
Асылбеков К.М. Цифровая 3D модель экспонатов с разрешением текстуры 8K: Опыт Национального Музея РК	370
Ашимова Ү.Ә. Ғылыми-қор жұмысы: қор жинақтау және есепке алу (Қазақстан Республикасының Мемлекеттік орталық музейі тәжірибесінен)	375
Әлімбаев Нұрсан. «Отбасымен музейге» жалпы республикалық акциясының тұжырымдамасы (Алматы, 2019 ж.)	380
Әлімбаев Нұрсан. «Қазіргі отандық музей: жаңа тәсілдер мен өзекті іс-тәжірибелер» атты семинар-тренингтің тұжырымдамасы (ҚР МОМ тәжірибесінен) (Алматы, 2020 ж.)	397
Әлішев С.Ә. Қазалы ауданында орналасқан Қожаназар ишан мешіті	403
Батырева С.Г. Прикладное искусство калмыков: по материалам музейных коллекций России	405
Жанысбекова Э.Т., Оразбаева Х. Тюркская и славянская интерпретация образов-архетипов волка и собаки (на примере рассказа Б. Джилкибаева «Синий волк»)	410
Жунусова М.К. Практические методы оцифровки экспонатов в Центральном государственном музее республики Казахстан	419
Кистаубаева А.К. Изучение мемориальных комплексов Амре Кашаубаева и Дины Нурпейсовой (на основе фондов Центрального государственного музея РК)	422
Кущенко А.В. Культурно-образовательные программы Центрального государственного музея Республики Казахстан: формы, методы, приемы работы с посетителями	427
Мусаханова М.З. Новые подходы в обучении музейного дела (из опыта преподавания)	435
Расулов М.Ф. Отношение к памятникам истории и культуры Узбекистана в 80-годах XX века	441
Темиртон Г. Казахская музыкальная традиция в культурно-историческом измерении	448
Тілеуқабыл Ж.Ж. Қазалы аудандық тарихи-өлкетану музейінің құрылу тарихынан	457
Үркінбаева А.Ж. Археологиялық қазбадан табылған тас және қола моншақтар жайлы зерттеу	461
Юнусов М.А. Из истории комплектования фондов Самаркандского музея по культуре и искусству в 50–70 годах XX века	464

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ

Абилхамит Ж.А. Одонтологические исследования особенностей зубов у лиц различных национальностей и казахов	471
Алтаев М. Ортағасырлық Қастек қаласының керамикасы	474
Жумабаев Н.Ж. История антропологического изучения населения территории Казахстана до 1960 года	479
Калдыбаева Г.А. Знаковая функция средневекового орнамента	483
Каримолдақызы Г., Киембаева З. Арал аудандық тарихи-өлкетану музейі тарихы	486
Қанибаев Н.Т. «Қорқыт ата» мемориалды музейі кешенінің құрылу тарихынан	489
Қызырханов М. Ерте сақ кезеңіндегі оба маңы құрылыстарының ерекшеліктері	493
Оразай А. А.Н. Бернштамның оңтүстік-шығыс Қазақстанның ортағасырлық ескерткіштерін зерттеуге қосқан үлесі	496
Тауасарова Д.Р. Музей – киелі мекен	499
Федорук А.Н. К вопросу о появлении первых городов на территории Казахстана: проблема критериев выделения	502

ХАБАРЛАР

Талеев Д.Ә. Қазақстан археологиясының заңғары	505
	512

Нуржанов А.А. К.М. Байпаков – исследователь степной цивилизации (к 80-летию со дня рождения)	516
Бураев А.И., Нолев Е.В. Памяти выдающегося исследователя археологии Центральной Азии Сергея Владимировича Данилова (к 70-летию со дня рождения)	521
Омаров Ғ.Қ. Тарих ғылымдарының докторы, профессор Бибизия Кенжебекқызы Қалшабаева – 60 жаста!	
Байгунаков Д.С., Заурбекова Б.С. Ежелгі дәуірлер зерттеушісі – Ғалымжан Бексеитов (50 жылдығына орай)	522

Ғылыми басылым

**«ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАРЫНЫҢ ТАРИХИ-
МӘДЕНИ МҰРАСЫ: ЗЕРТТЕУ, ТҮСІНДІРУ ЖӘНЕ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ» атты
«ХІІ Оразбаев оқулары» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

17–18 сәуір, 2020 жыл

ИБ № 13777

Басуға 02.09.2020 жылы қол қойылды. Формат 60x84 1/8.

Көлемі 44,0 б. т. Тапсырыс №11239. Таралымы 30 дана.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.